

XVII İNCİ YÜZYIL SONUNDA PADİŞAHA BİR LÂYİHA

Ord. Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

1968 Haziran ve Temmuz aylarında devamlı olarak Holanda'nın Leiden şehrinde Avrupanın en eski ilim müesseselerinden biri olan tarihî üniversite kütüphanesinde 3700 sayıda Türkçe ve Arapça ve az bir kısmı Farsca yazma kitapları arasında çalışırken "728 - Cod. Or" da 29,5 sahife, yalnız sonu bütünlenmemiş güzel nesih ile itinalı yazılmış ebru kaplı bir tarihî lâyiha buldum.

Yazanını ve tarihini ve hangi padişaha takdim olduğunu bildiren hiçbir kayıt yok. Sadece, çok dikkate değer bilgiler veren bir arzuhâl. İçinde zamanının bir kaç maruf devlet adamının ismi geçiyor. Bittabi' bunlardan devri ve o zaman başta bulunan padişahın adını bulmak mümkündür.

Sonra bu vesika bizim memleketimizi idarede ve vazife başında bulunanların ihmallerinin gözle fark edilecek derecede görüldüğü bir devre tevafuk ettiği okunuşundan hemen anlaşılıyor.

Metinde geçen devir ricalinin isimlerine bir bakalım:

İbşir Mustafa Paşa, Veziria'zandan aşağı isimleriyle yedi vezir: "Vezir Hüseyin, Kenan, Gürcü Mehmet, Ahmet, Mustafa, Yusüf ve Eyüp Paşalar, Baş Defterdar Mehmed Paşa, Reis Anadolu Defterdarı İbrahim Efendi, Tute Defterdarı Rıdvan Efendi "Reisül Küttap".

Şimdi XVII inci asırda Padişahların da tahta geçişleri ve ayrılış tarihlerini sıralıyalım:

Birinci Sultan Ahmed'den sonra	
Birinci Sultan Mustafa (I)	1617 - 1618 ¹
İkinci Sultan Osman	1618 - 1622
Birinci Sultan Mustafa (II)	1622 - 1623
Dördüncü Sultan Murad	1623 - 1640
Birinci Sultan İbrahim	1640 - 1648

¹ Bütün bu tarihler ve tetkiklerde Rahmetli İsmail Hami Danişment'in bizce çok muteber Osmanlı Tarihi Kronolojisi esas tutulmuştur.

Dördüncü Sultan Mehmet	1648 - 1687
İkinci Sultan Süleyman	1687 - 1691
İkinci Sultan Ahmed	1691 - 1695
İkinci Sultan Mustafa	1695 - 1703

Vesikadan alarak verdiğimiz isimler de İkinci Sultan Mustafa zamanına rastlıyor. Onun zamanına aid şu kronolojiyi gözden geçirirsek böyle lâyhaların takdimi mucib sebeplerinden biri olarak memleketimizin çok karışık ve buhranlı olduğu meydana çıkacaktır:

	1695	İkinci Sultan Mustafa'nın tahta çıkması (21 C. Âhir 1106).
18 Şubat	1695	Sakızın alınmasını sağlayan Koyun Adaları Zaferi (4 R. 1106).
2 Mayıs	1695	Veziria'zam Sürmeneli Ali Paşa'nın azli, yerine Elmas Mehmet Pş. (18 Ramazan 1106)
30 Haziran	1695	İkinci Sultan Mustafa'nın ilk Avusturya Seferine Hareketi.
9 Eylül	1695	Lippa Fethi (29 Muharrem 1107).
18 Eylül	1695	Osmanlı Donanmasının Zeytinburnu Zaferi (8 Safer 1107).
22 Eylül	1695	Lugos Zaferi (12 Safer 1107).
6 Ağustos	1696	Azak Kalesi'nin Sukutu (7 Muharrem 1108).
27 Ağustos	1696	İkinci Sultan Mustafa'nın Olasch Zaferi (28 Muh. 1108).
11 Eylül	1697	Sente-Zenta Faciası (24 S. 1109).
20 Teşrinievvel	1698	Osmanlı Murahhaslarının Belgrad'dan Karlofçe'ye Hareketleri (11 Reb. Âhir 1110).
26 Kânunüsanî	1699	Karlofçe Muahedelerinin İmzası (24 B. 1110).
14 Temmuz	1700	Osmanlı-Rus Sulhu (27 Muharrem 1112).
21 Temmuz	1701	Kaptanı Derya Mezemorta Hüseyin Paşa Ölümü (14 S. 1113).
22 Ağustos	1703	Edirne Vak'ası ve İkinci Sultan Mustafa'nın Hal'i (9 Reb. Âhir 1115).

Bu devir hakkında tarihi malûm bilgileri tekrarlıyacak değiliz. Maksadım bu maruzatın bildirilmesini saik olan idarenin başarısızlıklar ve kararsızlıkları ve memleket iç işlerinin elîm durumlarından ileri gelebileceği kanaatinde olduğumu bildirmektir. Zira iç ve dış

vaziyetimiz pek parlak olsaydı böyle bir lâyiha vermek akla bile gelmiyebilirdi.

İsmileri geçen zevat da İkinci Sultan Mustafa Devri ricalindedir. Bu hususta biyografilerine ve başarı veya başarısızlıklarına temas edecek de değildir. Yalnızca böyle bir vesika buldum, şimdiye kadar bunun bir yerde herhangi bir vesileyle yayınlandığını işitmedim. Ve buna dair tahlilî bir yazı da okumadım.

Bu mühim vesikanın neşrinde faide mülâhaza ediyorum. Gayet açık bir ifade ile devlet teşkilâtımızın XVII inci asır sonundaki durumunun yazılmış bulunmasıdır.

Yeniçeriliğin durumu ve artık ananeleşen eski kanunların hükümleri, teşrifatta ricalin yerleri. Askerî seferlerde programlaşmanın önemi, reayanın durumlarındaki aksaklıklar, Beğlerbeğliği, sancak beğlikleri, İstanbul'da asayiş tedbirleri.

Para işleri, hududlardaki emniyet, Beğlerbeğlikler ve o devirdeki Beğlerbeğiler, Romeli¹ ve Anadolu kazaskerlikleri, vazifeleri ve kadınlıkları ve yeniden intihap usulleri ve terakkileri, mevleviyetler, ulûfe esasları, vakıflar ve şartları, nazırları ve mütevellileri, vakıflardaki bozukluk, Bütçelerinin düzeltilmesi, vezirler ve devletin malî durumu, Kapudan Paşalık makamı ve vazifeleri, ona bağlı sancakların idaresi ve deniz kuvvetlerinin yenilenmesi ve bu makamın kontrolü lüzumu gibi hususlar yer almaktadır.

Hükümdara takdim olunmuş veya verilmemiş bile olsa bu noktaların açıkca ve yazanın bu işleri iyi bilerek sıralaması ve alınacak tedbirlerin gösterilmesi cihetiyle bu açık ifadeli arzuhalî XVII inci asırda mühim bir devlet teşkilâtımız vesikası sayar ve üzerlerinde her türlü yorumlarda bulunacak tarihçilerimize takdim etmekle yetinirim.

¹ Bu Romeli tabirinden birçok eski ve yeni ihtilâtlar çıkıyor. Garplılar bu kelimeyi Greek diye tercüme ederek herşeyi, hattâ Türkiye'yi Yunanlıların mukadderatına bağlıyorlar. Memleketimizin bugünkü Rumluk ile ilgisi yoktur. Bu isim Rom'dur, Rum değildir. Roma İmparatorluğu zamanından beri gelmektedir. Rom diye yerleşmiştir. Bunu Rum'a çevirmiyerek Rumeli'ni de artık bundan sonra Romeli şeklinde yazmağa mutlaka hep birlikte karar vermeliyiz.

Hak Subhanehu ve Tealâ Kerametlû Padişahım ve Devletlû Pâdişahımın vücudu şeriflerin hıfzıyleyüb seriri saltanatta muammer eyliye

Benim Saadetlû Hünkârım:

Bir âdeme yeniçerilik verirsin, üç akçe ulûfe ile halk ol âdeme Hünkâr kulu oldu, dirlik sahibidir derler.

Eğer Sipâhîlik, eğer Müteferrikalık ve eğer cavuşluk ve eğer zeâmet, timar cümlesine dirlik sahibi derler.

Bir akçe ulûfesi olana, bin akçe ulûfesi olana dirlik sahibi derler.

Benim Devletlû Hünkârım!

Bir akçe dirlik vermek Padişahıma mahsusdur. Eğer veziri a'zam ve eğer yeniçeri ağası, asla bir akçe dirlik vermek câyiz değildir. Hemen Pâdişahım vermek gerek. Zira Kanunu Kadîm böylecedir. Her kaçan dirlik vermek murâdı Hümayun olsa yeniçeri lâzım olursa Bostancılardan ve türlü acemi oğlanlarından ve Eskisaray Baltacılarından ve اینارجى lardan ve yeniçeri odalarında hizmet eden kul oğullarından yeniçeri ağasına fermanı şerif buyurursuz. Kapu edüb kaç bin yeniçeri emr ederseniz ol kadar yeniçeri eder.

Hâlâ benim devletlû Hünkârım yeni odaları yüz atılmış bir odadır. Her odada kiminde beşyüz, kiminde üç yüz yeniçerisi vardır. Cümle otuz beş bin mikdârı yeniçeridir.

Her odanın bir çorbacısı ve bir odabaşısı vardır. Cümle yüz altmış çorbacı olur. Ocak halkı dedikleri ol çorbacılarıdır.

Baş yeniçeri ağası, anın aşağısında Sekban başı, andan aşağıya Zağarcıbaşı, dahi aşağıya Samsuncubaşı, Tornacıbaşı, Başçavuş birbirinin altında otururlar. Dîvânı Hümayuna geldiklerinde ve dahi memhur dedikleri bir kaç esâmî yazıb ağa mühri ile kâtibe gönderirler. Kâtib deftere kaydeder. Yeniçeri olur.

Ocağın kanunları vardır. Terekki vermek gibi ve bir kaç acemi oğlanı Kuloğlu nâmî ile deftere yazarlar ve kimini oturak ve kor(u)cu ederler. Cümle defter olup ağa mührü ile mühürlenüb yeniçeri kâtibine gönderirler. Kâtib kayd eder, ana memhur derler.

Nihâyet benim devletlû Hünkârım, ağa kulunuza muhkem tenbihi şerif buyurun: Rızayı şerîfim yokdur ki üç akçe yeniçerilik

Res. 1 — II. Sultan Mustafa.

پادشاهت

حق سبحانه و تعالی کرامت لورد و لئو وجود شریفین
خطا لردن حفظ ایلیوب سربوسلطنده مقیم الیه بسم
سعادت لرخنه کرام برادرمه یکچیر بیک ویر سن ارج اچیه
علوفه ایله خلوه اوله ادمه خنکار قریلار لیدی دیرکک صا
در دیر کر اگر سپا هیلن اگر متفرقه لوی و اگر چا و شلوی و اگر ذعات
تارجله سنه دیرکک صاحبی برلر بر اچیه علوفه اولنه بیک
اچیه علوفه سی اولنه دیرکک صاحبی برلر نهد و لئوز خنکارم
بر اچیه دیرکک ویرمک پادشاهه مخصوص در اکر دیر لفظم و
اگر یکچیری ایغاسی اصل بر اچیه دیرکک ویرمک جائز کلد و
همان پادشاهم ویرمک کرکک ذیرا قانون قدیم بریلجه در

مرغیان

مرچان دبرك و برمك مراد هابون اولسه بگيچي لادنم اولورسه
 بوستا بجيلردن و توريه عجمي ارغلا نلردن و اسكي سراي بالته
 حيلردن و اينا رجيلردن و بگيچي اوده لرنده خدمت ايدن
 قوللا و غلار بندن بگيچي اغاشنه فرمان شريف بيردريز تپرايدوب
 قايح بيك بگيچي مراد بر سكر اوله ذر بگيچي ايدن حال اتم دوللو
 خنكارم بگيچي اوده لري يوز التمش باروده در هر اوده ده كيمده
 نشيرز بگيچي كيمده ارچوز بگيچي و در در جمله او توش بويك
 مقدار بگيچي در هر اوده نك بر جور باجيسه و باروده جا
 شيسه و در در جمله يوز التمش جور باجی اولور ارجا و خلفه ديد
 كلري اوله جور باجی اولور بائي بگيچي اغاشي نك اشغه سنده بگيچي
 بائي ندن اشغه كتمه ايك اندن اشغه ذر جور بائي نخي اشغه ما بگيچي

memhur ittüğüne şöyle ki mesmuu şerifim olursa gazabıma uğrarsın, deyu tenbihi şerif lâzımdır.

Benim saadetlû Hünkârım, yeniden dirlik verilmeğe câyiz değildir. Mâdem ki rikâbı hümayununuza arz olunub verdim demeyince Dirlik verilmeğe câyiz olmasın.

Ecdadı izâmın gerek vezir ve gerek yeniçeri ağası olan bir âdeme dirlik verdiklerine rıza vermemişlerdir. Bu hususa gayet tekayyüd lâzımdır. Ve dahi ocağın kanunları vardır. Üç ayda bir ulûfe çıkdıkta üç yüz akçe terekki verilür. Oda başına, kimine bir akçe ve bazı odaya beş akçe bu minvâl üzere üç yüz akçe tevzi' olunur, kanundur.

Ve dahi bir odabaşı emekdar ihtiyar olsa mahalli deyu koruculuk ve yahud oturaklık yeniçeri ağası verür, seferden muaf olur. Artuk sefere gitmez, Pâdişâhımın hayır duasına meşgul olur.

Bunları yeniçeri ağası vermek cayizdir. Reaya oğulları ve şehirlü oğulları kapuya çıkub yeniçeri olmak câyiz değildir. Yeniçeri olmağa acemi oğlanı yahud Bostancı ve yâhud kul oğlu veyahud sayir ocaklarda hizmet etmiş ola.

Acemi oğlanı ocağı büyük ocaktır. Başka odaları, çorbacıları ve meydan kethüdâsı vardır. Bunlara Şâdiler derler. Bunların ağaları İstanbul ağasıdır, zapteder.

Benim devletlû Hünkârım.

Allahu Tealâ hazreti müyesser ede, nice nice seferler idüp kal'alar feth edesiz.

Mukaddema Veziri a'zam kulunuza tenbihi şerif buyurursuz ki: Murâdı hümayunum sefer etmektir. Şimdengeru sefer tedarikin gör. Mühimmatta kusur koma. Evvelâ zahire lâzımdır. On kerre yüzbin kile arpa ve yüzbin kantar beksimad, onbin kantar barut ve kırk dane balyemez tob ve üç bin çift su sığırı, bin kadar deve ve iki yüz katar katır ve iki bin yük akçe hazîne ki sefer bahşisi için kanundur.

Benim devletlû Hünkârım:

İbtida saadetle sefere çıkduğunuzda sipahî kullarınıza ve yeniçeri kullarınıza her âdem başına biner akçe sefer bahşisi ihsan buyurursuz. Zuama ve erbâbı timare sefer bahşisi yoktur ve bu tedarikler ancak beş yılda hâsıl olur.

Zira benim merhametlû Hünkârım: Reaya kullarınız gayet fakir olup köyler dağılub kaçmışlardır. Bu yakın zamanda sefer olsa gayet güçdür. Üç dört yıl sefer olmasa gine akılları başlarına gelüb sefer oldukda muzayaka çekilmezdi.

Hak Taalâ Hünkârıma şol kadar çok asker vermişdir ki bir ucundan bir ucu bir günlük yola yetişür. Sağ yanunuzda kırmızı bayraklar ile sipâhî kullarınız yürür. Sol yanınızda sarı bayraklar ile silâhdar kullarınız yürür ve önünüzce yirmi bin tüfenklû yeniçeri kullarınız yayan yürür.

Rumeli Beylerbeğisi ve Sancak Beyleri ve otuz bin Rumeli askeri bir canibinizde yürür ve Anadolu Beylerbeğisi ve Sancak Beyleri on beş bin Anadolu askeri ile bir yanınızda yürür ve sâyir Beylerbeyiler askerleri ile kimi sağınızda ve kimi solunuzda yürür ve kimi önünüzde cerhacı olur ve kimi ardınızca devatdar olur.

Asker çokluğundan havadan kuşlar aşağı düşer ve devletlû Hünkârımın ardınca iç oğlanı kullarınız yürüyüb ardınızca sancaklar açılıp tabilhâneler çalınup ve küsler döğülüp konakda otağı hümayuna varılır.

Benim devletlû Hünkârım böyle ağır askere çok zahîre gerekdir ki muzayaka çekilmiye.

Benim saadetlû Hünkârım ecdadı izâmın zamanından şimdi asker çoktur. Eğer Rumeline sefer olursa zahîre Rumeline hazırlanup yığılur, ve eğer aceme olursa zahîre Anadolu'ya yığılup hazırlanur.

Hâlâ merhametlû Hünkârıma gayet lâzım olan reyanın üzerinden nâ ma'kul olan tekâlifleri kaldırıp memaliki mahrusayı tahrيره fermanı şerif buyurmak gerek ve Beylerbeyilere ve Sancak Beylerine muhkem tenbihi şerif buyurulmak gerekdir ki reaya üzerine devre çıkmayub kaftan baha ve selâmiyye ve nal baha nâmı ile min ba'd akça alınmıya deyu yasak edüb etrafı memlekete emri şerifler gitmek gerekdir ki reaya bir mikdar huzur ideler. Reyanın halleri gayet mükedderdir.

Vezir kulunuza tenbihi şerif buyurun ki eyu ve dindar müslüman âdemler gönder, memâliki mahrûsamı bir hoşca tahrir eylesünler. Reaya üzerinden zulüm kalksın, ihmal etme, deyu ikdam buyurun.

Benim devletlû Hünkârım, sikke hususuna dahi tekayyüt umuru muazzamadandır, sikke gayet pek bozulmuştur. Ol ecelden cümle halk ıztırabadır. Gerek reaya ve gerek kullarınız fakir olmuştur.

Pâdişahların nâmı hümayunları sikkesi yürüme ile yüce olur. Vezir kulunuza muhkem tenbîhi şerif buyurun: Murâdı hümayunum sikke tasih olub yürümektir, ihmal etme tekayyüd eyle deyu fermanı şerif buyurasız.

Ve benim devletlû Hünkârım: Tevârihi âli osman halledallahü saltanatehüm vardır. Hazinenüzde isteyüb okuyasız, ecdadı izaminuz nice gazâlar etmişlerdir, ma'lûmu hümayununuz olsun ve nice kullarınız ile muamele etmek gerektir.

Ve Şehnâme adlu kitab vardır. Evvel zamanda geçen Pâdişahlar ahvalini yazar. Anın dahi okunması lâzımdır.

Benim devletlû Hünkârım:

Cümle Beylerbeyi kullarınızı ve Sancak Beyleri kullarınızı ve sâयर ehli mansıb kullarınızı adlu adîle bilmek lâzımdır ve ocak ağalarını bilmek lâzımdır.

Sekbanbaşı kimdir ve Kethüda Bey kimdir ve Zağarcıbaşı ve Samsuncubaşı ve Tornacıbaşı, devciler ve Hasekiler kimdir.

Bu on altı ağadır. Balıkçın tellü süpürge giyerler. Birer birer yeniçeri ağasından sual buyurun.

İbtida ağaya buyurun ki Sekbanbaşı nicedir? Zapt eder mi? Kol Kethüdâsı nicedir? Zaptı eyü müdür?

Benim devletlû Hünkârım: yeniçeri odalarında Sekbanlar otuz dört odadır. Yeniçeri ağası sefere gittikte Sekbanbaşı İstanbul'da yeniçeri ağası yerine kalup zapt eder.

Ve İstanbul'un her kapusunda yeniçeriler bekler, anlara yasakçı derler. Bir âdem gavga etse ol yasakçı gavga edeni tutub çorbacıya götürür. Suçuna göre kötek çalub salıverirler. Bu yasakçılar üç ayda bir değışilüp yerine gayrı yeniçeri gelür.

İstanbul'u dahi ziyâde zapteden subaşı ve esas başıdır. Gece ve gündüz İstanbul'u dolaşub hırsuz haramzâdeyi tutub zindana korlar. İstanbulu zapt eden anlardır. Hiç bir şehir ve bir kasaba yokdur ki andan yeni yasakçı vardır. Olmayınca olmaz ve cümle serhad kalelerinde nöbetçi yeniçeri vardır.

Bedun kalasında beşyüz yeniçeri nöbetçi vardır. Bağdadda sekizbin yeniçeri vardır. Nönbetçi ve yılda bir kerre değışilüb anlar İstanbula gelüb asitaneden gayrı yeniçeri nöbetçi olur.

Yeniçeri Kethüdâsı Bektaş ağadır. Hâlâ Bağdadda sekizbin yeniçeri ile nöbetçi Bağdad Beylerbeyisi Derviş Mehmed Paşadır.

Şehri Zol Beylerbeyisi Ca'fer Paşadır. Musul Beylerbeyisi Süleyman Paşadır. Diyarbekir Beylerbeyisi Ahmed Paşadır. Van Beylerbeyisi Hasan Paşadır. Erzurum Beylerbeyisi Hüseyin Paşadır. Karaman Beylerbeyisi Hasan Paşadır. Sivas Beylerbeyisi Siyavuş Paşadır. Anadolu Beylerbeyisi Mustafa Paşadır. Haleb Beylerbeyisi Mehmed Paşadır. Şam Beylerbeyisi Osman Paşadır. Mısır Beylerbeyisi Mehmed Paşadır. Habeş Beylerbeyisi Mustafa Paşadır. Kıbrıs Beylerbeyisi Hüseyin Paşadır. Romeli Beylerbeyisi Mustafa Paşadır. Bedum Beylerbeyisi Musa Paşadır. Bosna Beylerbeyisi Şâhin Paşadır. Ozi Beylerbeyisi İbşir Mustafa Paşadır.

Bu minval üzere cümle Beylerbeyileri ve Sancak Beylerin adlı adile ma'flûmu hümayununuz olub kangısının elinden iş gelür ve kangısı keferete yarar, hünerine göre riâyet olunmak gerek.

Benim devletlû hünkârım, cümle kullarınız bilindikden sonra her iş kolay olur. Cümle memleket huzur ider.

Benim merhametlû hünkârım, mâdam ki gazan icab eder, bir iş işlemiye. Reâyâyı bir hoşca hıfzu haraset ide, ve hünkârımın hizmetinde cân-u başla çalışa. Asla ma'zul itmemek gerekdir. Bâkî ferman devletlû hünkârımındır. Hak subhanehu ve teâlâ devletlû Padişamının vucudu şeriflerini hatâlardan hıfzeyleyüb seriri saltanatta muammer eyliye.

Benim merhametlû Hünkârım, Romeli Kadî askeri, Romelinde dört yüz elli kadılık vardır, anlara karışur, Rikâbı humâyuna arzeder.

Anadolu kadî askeri, Anadolu da sekiz yüz kadılık vardır, Anadoluya karışur. Rikâbı hümayuna arzidüb tevzi' eder.

Romeli kadıları Anadoluya kadı olmaz ve Anadolu kadıları Romeline kadı olmaz.

Benim devletlû Hünkârım, bir kadı ma'zul oldukda asitanei saadete gelüb her çarşamba günü kadî asker kapusuna varub mülâzim olur. İki yıl mülâzemetten sonra bir şehri kadısı yirmi ay kadılığ olduysa tamam olur. Rikâbı Hümayuna arz olunur. Filân dâinize filân mansıbı deyu arz olunur.

Ma'zul iken zemânı infisâli derler. Mansub oldukda zamânı ittisali derler.

Bir kadılığın beş altı kadı talibi vardır. İmtihan olurlar. Her kangisi okumuş ise hak anındır.

Amma ya reca olunur, ya rüşvet alurlar. Ol zaman kadî asker efendi eğer rüşvet aldise, eğer reca ettilerse okumuşluğa bakmaz,

akça virene arzeder. Ol kâdî ki akçe vermemiştir, ana sen dahi bekle, bir gayrı mansıb düşünce deyu.

Benim kerametlü Hünkârım, kâdî askerler kazaya defterin okuyub filân kazayı filân dâinize deyu arzettikde saadette buyurun ki ol arz ittüğün kâdî ehli ilim müdür ve müstahak midür. Zinhâr sakın gayrı müstahak olmasun. Vebâli senün boynuna. Bir hoşca imtihan eyle. Câhile ve zâlime kadılık arz ettüğünüze rızayı hümâyunum yokdur. Şöyle ki mesmuu şerifim olursa siz bilürsüz, deyu tenbihi şerif buyurun.

Bu kadılar yüzelli ve yüzotuz ve yüz ve seksen ve kırk akçe ile, evvel yirmi akçeden başlar. Gittükçe, her kadılık aldıkca beş akçe terakki virilür, yüz elli olunca.

Benim devletlü Hünkârım, bunlardan yukarı mevleviyet * dirler, beşyüz akçe mollalardur. Anlara Şeyhülislâm karışur. Mansıpların ol tevzi' ider.

Memâliki mahrusa "da" ne kadar büyük şehirler var ise, Edirne, Bursa, Şam, Haleb, Mısır, Selânik, Diyarıbekir, Bağdad, Bedun, Sofya, bunlar beşyüz akçelik mollalardur. Gide gide varur, İstanbul kadısı olur.

İstanbul kadısı cümle şehrin ne kadar pazarcı ve etmekci ve kasab cümle ehli hirefe ve ehli dükkâna nerh verir. Eksik satanın buğazına tahta kile geçürur ve değnek urur. Şehrin cümle maslahatın ol görür.

Ahyanen vezir kulunuza ısmarlan, İstanbul Efendisine tenbih ile nerh ahvâlin bir hoşca görsün. Sıkca sıkca şehri gezüb dolaşsun, yohsa kendüsü bilür deyu muhkem tenbihi şerif lâzımdır. Bâkî ferman devletlü Hünkârımdır.

Ve benim devletlü Hünkârım. Şehri geçdüğünüz zaman zincire bağlı âdemler gelüb, Pâdişahım esir oldum, beni kurtar didükde hemen kapucular kethüdâsına bir kaç altun virürsüz, bu tutsaklara ver deyu emr idersiz, bu kadar yetişür.

Ve benim devletlü Hünkârım, eğer bir karı arzu hal sunsa yine kapucular kethüdâsına buyurursuz ki: tez var, bu karı "yı" arzu hâl ile vezire götür. Şikâyetin dinleyüb hakkın hak itsun, deyu kapucular kethüdâsın gönderin.

* Metin üstünde "Molla dimekdur" kaydı var.

Şöyle heybetle buyurun ki: gel, kapucular kethüdâsı, bu arzuhal vereni Vezîre götür. Da'vâsın görsün deyu emr idersiz, bu kadar yetişür.

Ve benim devletlû Hünkârım, vakfetmek murâdı şerifiniz oldukda, vakfolacak akçe ise rızaullah için beş bin guruş vakfeyledim, filân yere dersün, viresin.

Ve benim devletlû Hünkârım, vezir kulunuz rikâbı hümâyuna telhis idüb Ulûfe hazırdır virülsün mü deyu arzettekde arz üstüne viresün, deyu yazasız.

Ve benim devletlû Hünkârım, Bağdad muhafazasında olan yeniçeri kullarınıza Dıyarbekir hazînesinden ulûfelerine yetecek kadar hazine gönderilür.

Öte yakada ne kadar yeniçeri ve sipâhî ve müteferrika ve çavuş cebeci ve topcu, cümlesi İstanbula gelüb ulûfelerin alurlar.

Sipâhî olan sipâhîler ağasının evine varub alur. Sipahi yeniçeri olan çorbacısından alur. Cebeci olan cebecibaşından alur. Topcu olan topcubaşından, müteferrika çavuş çaşnigir küçük ruznameciden alur.

Ve benim devletlû Hünkârım, vakfetmek muradı hümayununuz olsa, evvelâ bir mescid yaparsın. Ol mescide imam lâzım, hatib lâzım, müezzin, kayyum, müteveli, câbî, kâtib, aşçı, etmekci lâzımdır ve bunlara ulûfe idersiz.

Hizmetine göre ol zaman bir kaç pâre köy vakfedersiz. Mahsulün müteveli cem' eder. İmamına, hatibine, müezzinine, çorbasına harceder, vakıf böyle olur.

Merhum ve mağfur Sultan Ahmed Han aleyhirrahmeti velgufran yeni camii yapub vakfı olmuştur.

Benim merhametlû Hünkârım, bu zamanda vakıflar gayet zaif olmuştur. Anları gözetmek için Dârussaade ağasına buyurun ki: Ağa şöyle mesmu'ü şerifim oldı ki vakıflar gayet zaif olmuş. Nice fukarânın hakları ve taamları verilmez imiş. İmdi göreyim seni, bir hoşca tekayyüd eyle. Vakfın akçasın yiyen mütevellileri ma'zul eyle. Dindar, müsluman, tama'sız âdemleri müteveli eyle, vakıfları ma'mur eylesünler, deyu tenbihi şerif buyurun.

Benim devletlû Hünkârım, cizme baha didükleri bir vakfın bir kaç köyleri vardır. Ol köyleri yılda bir kere mart ayı derler, rumca evvel bahar demekdir. Ol zaman mütevelliler satarlar. Yüzbin akçaya

verdikleri vakit kendüler cizme baha deyu alan âdemden on bin akçe alurlar. Ana çizme baha derler. Her vakıfdan böyle alınur cümlesi bir yere geldikte seksen yük akçe miktârı olur. Bu çizme baha mütevellilerden alınmağa başlıyalı mütevelliler dahi vakfın akçesine tama' idüb vakıflar harâb olmuştur.

Benim devletlû Hünkârım, merhum Sultan Süleyman, aleyhir rahmeti vel gufran, Süleymâniyeyi yapub ziyâde köyler vakfeylemiş. Cümle bir yılda seksen yük akçe hâsıl olur. Mütevellisi cem' eder.

Dahi vakıfdan ulûfe alanlara aydan aya tevzi' ider. İmamlarına ve hatiblerine ve müezzinlerine, sâir mürtezikasına verdikten sonra bâkî ne kadar akçe kalursa ol akçeye "Zevâyid akçesi" derler.

Sene başında müteveli muhâsebesin görüb ne kadar zevâyid olursa getürüb rikâbı hümayuna teslim ider. Zevayid hor dedikleri hizmeti olmayub tevekküli ulûfe alanlara derler. Her vakıf böylecedir.

Sultan Süleyman Câmiinin ve Sultan Mehmed Câmiinin ve Ayasofyanın nâzırı Veziri A'zamdır.

Sultan Bayezid Velinin nâzırı Müfti Efendidir.

Gerek İstanbulda ve gerek memâliki mahrusada ne kadar cami'ler var ise çoğunun nâzırı Dârussaade ağasıdır.

Üç yüz altmış mikdârı olur ve yetmiş mikdârı camiin nâzırı kapu ağasıdır. Zevayidlerin cem' idüb getürüb teslim iderler.

Kapu ağası kulunuz cem' eder. Yılbaşı oldukda on üç yük akçe Zevayid getürüb rikâbı hümayuna teslim ider.

Hazinedar başının eli altında bir kaç tevliyet vardır ve lâkin zevayid hâsıl olmaz.

Hazinedarbaşı ehli hirefe karışur. Ehli hirefe didüğü derziler, kürkcüler, kuyumcular ne kadar ulûfe alur ehli san'at var ise anları zapteder.

Benim devletlû Hünkârım, bir Beylerbeyi kuluna sefer için hattı şerif gönderseniz böylece yazılır:

Sen ki Özi muhafazasında olan vezirim Mustafa Paşasın. Hattı hümayun saadet makrunum vusulünde ma'lûmun olsun ki Leh üzerine sefer etmek murâdı hümayuntumdur.

Eyâletinde vâki' olan zuama ve erbâbı tîmârı cem' idüb hâzır müheyya olup durasın. Her ne zaman ki fermanı şerifin sana vardıkda cümle eyâletim askeri ile kalkub ne yere emr idersem yetişesin. Şöy-

le ki bir gün tevakkuf idersen gazabıma uğrarsın. Gözün açub hazır baş olasin. İhmalden hazır idesin, şöyle bilesin.

Benim devletlû Hünkârım, baş kulunuz veziri a'zamdır. Vekili mutlakdır. Cümle umuru ol görür.

Rikâbı hümâyuna yüz sürdükde, buyurun ki: Lala göreyim seni, hizmeti hümayunumda can ve başınla çalışmak gereksin. Gerek memleket ahvali ile gerek kullarım ahvâli ile azim tekayyüd ile her ne vâki' olursa benden saklama. Gayrı yerden işitmeden senden işideyim. Kimseye garaz etme.

Nâhak yere kimsenin mansıbın alub gayre verme, meğer hiyâneti zuhur eyliye. Şimdengiru sana doğrulukdan gayrı fikir câyiz değildir.

Hakkında bir kimesnenin sözü mesmu u hümayunum değildir. Madem ki hak üzerine olasin, iki cihanda yüzün ak olur.

Ve hayırlı işleri te'hir etme. Müfsid ve gammazları yanına getürme. Mesâlihi reayayı yavaşca gör, da'vâların bir hoşça dinle. Hak kimin ise ana hükmeyle.

Şehrin içini tebdîli suret olub gece ve gündüz tecessüs ile Hazineî âmiremin tahsil etmekte sa'yeyle ve masraf etmekte israfdan hazer eyle. Beytûlmaldır, sonra viremezsin kimseye. Zerre kadar zulüm olduğuna rızayı hümayunum yokdur. Vebâli senün boynuna olsun.

Hayır işlere sa'y eyle. Şer işlerden kaç. Ulemâya ta'zim eyle ve Kanunu Osmani (ye) riayet eyle. Kanundan dışara kadem basma. Yoksa sen bilürsün.

Ve benim devletlû Hünkârım:

Veziri a'zamdan aşğa yedi vezir olur. Dahi eksik olur. Her birinin hasları on iki kerre yüzbin akçe yazusu olur. Bir yılda mahsulü otuz yük kırk yük akçe olur.

Vezir Hüseyin Paşa, Vezir Kenan Paşa, Vezir Gürcü Mehmed Paşadır. Vezir Ahmed Paşa, Vezir Mustafa Paşa, Vezir Yusuf Paşa, Vezir Eyyub Paşa, Başdefterdar Mehmed Paşa cümle hazîne baş defterdar (1) sa'y ile tahsil olur, getürüb hazineî âmireye teslim eder.

Baş defterdardan aşğa Nişancıdır. Rumeli defterdarı Hasan Efendidir. Reis Anadolu defterdarı İbrahim Efendidir. Reis defterdarı Rıdvan Efendidir, Reisül küttabdır. Hasan Efendi cümle divan Kâtiblerinin başıdır.

Rikâbı hümayuna telhis Reisülküttab yazar. Defter emini Sıdkı Efendidir. Defterhâne bunun elindedir. Büyük ruznameci Hüseyin Efendidir.

Ruznâmecî ne kadar hazine gelür, teslim alur. Andan teslim tezkiresin alurlar. Ruznameye kaydolur, yani yazılır.

Küçük ruznâmecî müteferrika ve çaşnigir ve çavuş ve kapucu başlıkların ulûfelerin divandan alub tevzi' ider. Çavuş başı gümüş değnek ile divanda durur. Turak ağadır.

Baş muhasebeci, anadolu muhasebecisi, haraç muhasebecisi, evkaf muhasebecisi, baş mukataacı, İstanbul mukataacısı, bunlara Dîvan hocaları dirler. Cümle defterleri zaptiderler.

Benim devletlû Hünkârım,

Tersâne Emîni donanmai hümayun, kadırgalar ve tersâne harcın ol görür, Salih Efendidir.

Matbah emîni kıları âmireye zahire tedarik eder. Cümle matbah harcın ol görür.

Şehremîni sarayı âmirede bir yapu olsa ol harcın görür. Haremi ulûfelerin tevzi' ider.

Kâğıd emîni cümle ne kadar resm alınur, kadılar berâtı gibi ve timar ve zeama berâtı gibi resmi Padişahiyi cem' idüb altı aydan altı aya muhasebesi görülür. Ne kadar akçe hâsıl olursa hazineye teslim ider.

Benim devletlû Hünkârım,

Bir Beylerbeyiye eyalet ihsan olundukda berat virilür resmi Pâdişahi. Kâğıt emîni on beş bin akçe olur. Zuama berâtı ise sekiz yüz akçe olur. Timar berâtı ise üç bin akçe ise yüz yirmi akçe alur.

Benim devletlû Hünkârım,

Kapudan Paşa kulunuz akdenizde ne kadar sancaklar var ise azil ve nasbider.

Rodos sancağı, Mora sancağı, Midillû sancağı, İnebahti sancağı, Sakız sancağı, Mezestre sancağı, Eyamore sancağı, Münteşe sancağı, Karlı ili sancağı; bu sancaklarda olan zuama ve ehli timar kapudan paşa ile sefere donanmai hümayun ile giderler. Üç bin mikdarı kılıç olur.

Ve tersane halkı dedikleri kadırgaların reisleri ve dümencileri ve yelkencileri ve kalafatçıları ve topçıları, vardiyancıları hayli halk olur.

Kapudan paşa Baştardıya biner. Yedi kat kürekçisi vardır. Sayir kadırgaların dörder beşer kat kürekçisi olur. Firkate kadırgadan küçükdür, üç kat kürekçisi olur.

Benim devletlü Hünkârım,

Bu donanmai hümâyun kadırgalarına mühimmatı için ocaklar bağlanmıştır. Her yıl kırk pare kadırğa yapılmak kanundur. Nihayet kapudanlar akçasın yiyüb kadırğa yapmazlar.

Ve benim devletlü Hünkârım,

Kırk pâre kadırgaya sekiz bin kürekçi lâzımdır. Elli bin avâriz-hânesi kürekçi için tayin olmuştur. Üçer guruşdan hâne başına yüz elli bin guruş ider.

Ve benim saadetlü hünkârım,

Bedel akçesi dedikleri, kapudan paşa ne kadar zuama ve erbâbı timar var ise sefere götürmez. Bir âdemin kırk bin akçe zaameti bedeliyye deyu kırk bin akçesin alurlar. Devletlü hünkârıma bedel akçası deyu elli yük akçe rikâbı hümâyuna virilür.

Ve benim devletlü Hünkârım, hattı şerif kapudana böylece yazılır:

Sen ki vezirim ve kapudânım Hüseyin Paşasın. Hattı hümâyun-u saadet makrunum vusulünde ma'lûmun olsun ki akdenizin ve Karadenizin hıfz-u harasetinde muhkem tekayyüd idüb hâb-u rahatı kendüne haram idesin. Zinhar olmya ki küffarı hâkisar gemileri rencber gemilerine zarar ide. Ve ^{قلا} şapkaları bir yeri uralar, senin ihmalinden bilürüm. Göreyim seni uğuru hümâyunumda ne mertebe çalışsursun. Şöyle ki rızayı hümâyunuma muvafık hizmetlerin zuhura gelürse iltifatımıza mazhar olmak mukarrerdir. Hayır duam seninledir¹.

¹ Bu arıza bundan sonra "hemen ihmal ve müsamahadan" ibaresiyle bitiyor. Varak 16 a. Buna göre sonu yoktur.